

потребує зусиль не одного вчителя чи шкільної методичної служби. Принагідно скористаємося апробованим алгоритмом, який запропонований колегами технічного ліцею № 173 м. Харкова: розробка навчальної програми → розробка моделей занять спецкурсу та посібника для учнів згідно з навчальною програмою → діяльність творчих груп експериментальної апробації навчальної програми → нормативне впровадження програм.

Ураховуючи вище назване, можемо запропонувати можливий варіант структури робочої навчальної програми, яка подана в додатку.

7.3. НАУКОВИЙ СУПРОВІД РЕАЛІЗАЦІЇ

Літературна освіта учнів у системі профільного навчання буде зреалізованою якщо:

- провести експертизу наявності наукових досліджень із проблем профільного навчання взагалі та літературної освіти зокрема;
- підготувати необхідний електронний банк даних матеріалів із даної проблеми як загальнодоступний для будь-якого навчального закладу;
- розробити психолого-педагогічне обґрунтування сприйняття, аналізу, інтерпретації тощо художніх творів у класах із різним профільним спрямуванням;
- запропонувати методику вивчення літературно-мистецьких творів модерної і постмодерної літератури у класах різного профілю;
- розробити технологію підготовки програм елективних літературних курсів і методику їх проведення;
- удосконалити методику дослідно-пошукової діяльності учнів-читачів в умовах профілізації навчального процесу;
- науково обґрунтувати та запропонувати методику й засоби діагностики літературних, читачьких досягнень школярів профільної школи;
- запропонувати для вчителів літератури варіанти програм елективних курсів, факультативів для можливого використання в умовах різних типів навчальних закладів;
- утворити робочу групу з науково-педагогічних працівників для підготовки Концепції літературної освіти учнів сільської школи з профільним навчанням;
- розробити оптимальну систему наукової, організаційно-методичної підготовки старшокласників до написання і захисту науково-дослідницької літературної роботи на конкурсі МАН.

Для вирішення названих і багатьох інших навчально-методичних задач, пов'язаних із реалізацією Концепції літературної освіти школярів у системі профільного навчання, необхідно створити тимчасові науково-

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

дослідні підрозділи, лабораторії, групи в системі АПН України, для розроблення та напрацювання необхідного науково-методичного супроводу.

Про організацію профільного навчання*

В умовах поступового переходу старшої школи на основу профільного навчання актуально звучить проблема якісної розробки системи вивчення української літератури як профільного предмета та визначення ступеня її представленості як окремої навчальної дисципліни в профілях інших спеціалізацій.

Попереднє фахове орієнтування школярів 5-7-х класів із предметів філологічного циклу має здійснюватися, по-перше, за рахунок активного використання варіативної частини Типового навчального плану, а по-друге, шляхом упровадження в навчальний процес системи додаткової роботи школярів з літератури (гурткова робота, проведення факультативних занять, здійснення наукових досліджень, реалізація проєктів літературної тематики, проведення фольклорної та літературно-красознавчої практики тощо).

У 8-9-х класах ступінь використання варіативної складової навчального плану має значно зрости за рахунок упровадження факультативних курсів, що зміцнюватимуть загальнофілологічну та літературознавчу підготовку школярів, озброюватимуть їх фаховою термінологією та методикою здійснення літературознавчого дослідження. Велику роль у процесі професійної зорієнтованості школярів цього віку, у набутті ними чіткіших уявлень про майбутній фах, його специфіку та професіограму спеціаліста з цього фаху, у закладенні основ найголовніших фахових навичок відіграє й керована та спрямовувана вчителем самостійна робота школярів (науково-дослідницька діяльність, опрацювання додаткової літератури, підготовка проєктів, участь у різномірних змаганнях тощо).

Згідно з Типовими навчальними планами для профільного навчання на III ступені загальноосвітніх навчальних закладів, затвердженими наказом МОН України № 306 від 20 травня 2003 р., на вивчення української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах має відводитися така кількість годин:

Профіль	10 клас	11 клас
Універсальний	2	2
Філологічний	2(+1)	2(+1)
Спортивний	1,5	1,5
Фізико-математичний	1,5	1,5
Природничий	1,5	1,5
Технологічний	1,5	1,5
Суспільно-гуманітарний	2	2
Художньо-естетичний	2	2,5

Вивчення української літератури в профільних класах старшої школи здійснюється за такими програмами:

– у класах *філологічного профілю* (2 (+1) год. на тиждень) – за програмою «Українська література. 10-11 класи: Навчальна програма для середньої загальноосвітньої школи з гуманітарним профілем / [уклад. Г. Ф. Семенюк, В. І. Цимбалюк]» (див., наприклад: Книга вчителя української мови та літератури. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С. 191–267.). Ці ж програми можуть використовуватися в гімназіях та ліцеях, де рівень підготовки та навчальні можливості школярів вищі порівняно із загальноосвітніми навчальними закладами, є змога виділити на вивчення української літератури більше навчальних годин і вчителі за рівнем свого професіоналізму зможуть забезпечити вивчення предмета на належно високому рівні (хоча самі класи визначаються як такі, що мають універсальний профіль);

– у класах *природничо-математичного профілю* (1,5 год. на тиждень у складі інтегрованого курсу «Література», який передбачає відведення на нього 3 год. на тиждень і пропорційне комбінування із зарубіжною літературою) – за програмою «Українська література: 10-11 класи. Програма для класів фізико-математичного, природничого, технологічного та спортивного профілів загальноосвітніх навчальних закладів із українською та російською мовою навчання / [уклад. Р. В. Мовчан, В. Л. Федоренко]» або за програмою «Українська література. 10-11 класи: Навчальна програма для середньої загальноосвітньої школи природничо-математичного профілю / [уклад. Г. Ф. Семенюк, В. І. Цимбалюк]» (друк див., наприклад: Книга вчителя української мови та літератури. – Х. : ТОРСІНГ ПЛЮС, 2005. – С. 268–310).

Для збільшення кількості навчальних годин (у загальному підсумку до двох) на вивчення української літератури в класах цього профілю може використовуватися ресурс варіативної частини Типового навчального плану, у такому разі вивчення курсу української літератури в класах цього типу здійснюватиметься за програмами, призначеними для універсального профілю;

– у класах *художньо-естетичного профілю* (2 год. на тиждень у 10-му класі; 2,5 год. на тиждень в 11-му класі) за програмою «Українська література: 10-11 класи. Програма для класів художньо-естетичного профілю з українською мовою навчання / [уклад. Р. В. Мовчан, В. Л. Федоренко]» (друкуватиметься у фаховій пресі, зокрема у нашій газеті).

На сьогодні, на жаль, поки що відсутня цілісна концепція вивчення української літератури як профільного предмета, проте головні її складники та напрями реалізації визначити, безперечно, можна. Вивчення

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

української літератури як профільного предмета передбачає розширення обріїв філологічного та загальногуманітарного мислення школярів, озброєння їх методикою здійснення аналізу художнього твору за складнішими (порівняно з класами універсального профілю) схемами, вивчення літературних явищ у щонайширшому світоглядно-філософському та культурологічному контексті доби, у зіставленні з типологічно спорідненими явищами світової та національної культури, зі світовим літературним процесом. Глибшим також при профільному вивченні курсу української літератури є й освоєння школярами теорії літератури, поезики, стилістики та ін. Більша кількість годин на вивчення предмета має пропорційно спрямовуватися на всі складники й напрями літературної освіти школярів (життєписи письменників, текстуальне вивчення творів, розвиток зв'язного мовлення, позакласне читання, виразне читання, літературу рідного краю та ін.).

За умов профільного навчання зростає також можливість учителя моделювати навчальний курс відповідно до власних методичних поглядів, уводячи додатковий матеріал або поглиблюючи методику його вивчення. Також у системі профільної освіти значно зростає обсяг самостійної навчальної діяльності школярів та урізноманітнюються її форми.

В умовах переорієнтування освітньої системи на розвиток особистісної сфери школяра, обов'язкового врахування в моделюванні курсу освоєння ним основ наук, його здібностей, можливостей, потреб і запитів, посиленні спрямованості навчально-виховного процесу на плекання творчих здібностей і обдарувань учнівської молоді, створення умов для якнайповнішої реалізації творчого потенціалу талановитих вихованців значно зростає роль і вага роботи вчителя української літератури з філологічно обдарованими школярами.

Систему філологічної освіти як профільної має забезпечувати також упровадження в практику вивчення **спецкурсів (курсів профільного доповнення) та курсів за вибором (факультативних курсів)**. Курси другого виду можуть пропонуватися не тільки учням класів філологічного профілю, але й профілів нефілологічних та негуманітарних, курси першого – призначені для класів філологічного профілю, причому вивчатися можуть не тільки в класах зі спеціалізацією української філології, але й у класах зі спеціалізацією іноземної філології та комбінованими спеціалізаціями. Програми таких курсів розроблено з урахуванням актуальних завдань філологічної освіти молодих поколінь та профільної підготовки учнів середньої школи, сучасного стану літературознавства та супровідних і допоміжних дисциплін, потреб і запитів школярів, кола їхніх зацікавлень та інтересів, а також узвичасних

форм підготовки фахівців філологічної спеціалізації. Серед інших спецкурсів найперше слід згадати такі:

– **«Основи теорії літератури»** (10-11 класи; авт. Н. В. Невінчана) – покликаний забезпечити засвоєння школярами головних категорій і понять літературознавства, концептуального осмислення суті, змісту, форми, функцій явищ художньої літератури та літературознавчих понять, вироблення вмінь аналізувати й характеризувати художній твір зі змістового й формального погляду, підготувати їх до теоретичного сприймання, осмислення, оцінювання й відображення явищ літератури, осягнення літературного процесу як цілісного потоку подій та явищ;

– **«Українська фольклористика»** (10-11 класи; авт. М. К. Дмитренко, Г. К. Дмитренко, Ю. М. Шутенко) – спрямований на ознайомлення школярів з історією становлення та розвитку системи жанрів української усної народної творчості, змістовими й художніми особливостями фольклорних творів українців, на вироблення в них умінь і навичок аналізувати фольклорний твір у єдності його змісту й форми, відстежувати зв'язки між фольклором різних народів, а також розширить поінформованість школярів щодо історії української фольклористики як науки, її інструментарію та найголовніших набутків;

– **«Прикладна поезика»** (10-11 класи; авт. О. Медведєва) – сприятиме, виробленню у школярів умінь аналізувати форму зразків художньої літератури, давати цілісну розгорнуту характеристику літературним творам з точки зору їхньої поезики, стилістики, а також збагачуватиме їхній літературознавчий інструментарій;

– **«Історія української літературної думки»** (10-11 класи; авт. А. Б. Гуляк) – сприятиме глибшому осягненню школярами історії становлення та розвитку українського літературознавства, знайомитиме їх із найвидатнішими літературознавцями України, зміцнюватиме зорієнтованість у методиці літературознавчого дослідження.

Факультативні курси (курси за вибором) покликані комплексно зміцнювати літературознавчу підготовку учнів класів філологічного профілю, розширювати коло їхніх зацікавлень, побільшувати зорієнтованість на предмети філологічного циклу, а учням нефілологічних профілів компенсувати нестачу гуманітарної підготовки. МОН України схвалило до використання в навчальному процесі програми таких факультативних курсів:

– **«Сучасна українська література»** (10-11 класи; авт. В. І. Пахаренко, О. І. Месєвря) – вводитиме школярів у світ національного письменства останніх десятиліть, знайомитиме їх із чільними посталями українського постмодернізму та їхніми найяскравішими здобутками, формуватиме розуміння головних тенденцій сучасного літературного процесу в

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Україні, поглиблюватиме навички комплексного аналізу сучасного літературного твору;

– **«Поезія як рід літератури»** (10-11 класи; авт. Л. Перенчук) – знайомитиме школярів із системою віршування в українській літературній традиції та особливостями форми поетичного твору, сприятиме виробленню в них умінь здійснювати різноаспектний аналіз поетичного твору;

– **«Сонет в історії української та світової літератури»** (10-й клас; авт. В. Л. Федоренко) – сприятиме глибшому ознайомленню школярів із сонетом, особливостями його змісту й форми, історією цього популярного поетичного жанру у світовому та українському письменстві, на прикладі найцікавіших зразків знайомитиме з вершинними здобутками цього жанру;

– **«Українська усна народна творчість»** (7-11 класи; авт. М. К. Дмитренко, Г. К. Дмитренко, Ю. М. Шутенко) – вводитиме школярів у світ національного фольклору, знайомитиме з особливостями цього різновиду художньої творчості, ідейно-художнім багатством кращих фольклорних зразків;

– **«Література української діаспори»** (9-11 класи; авт. Л. В. Куценко) – знайомитиме школярів із українським літературним процесом поза межами нашої землі, його етапами, кращими літературними надбаннями українців із різних країн світу, чільними представниками діаспорної прози, поезії, драматургії;

– **«Українська гумористична література»** (9-й клас; авт. О. В. Ящук) – сприятиме кращій зорієнтованості школярів у становленні та розвитку гумористично-сатиричної традиції в українському письменстві, ідейно-художніх особливостях українського гумору, творчості його найцікавіших представників;

– **«Празька поетична школа»** (авт. Л. В. Куценко) – знайомитиме старшокласників (10-11-ті класи) із таким унікальним явищем в історії національної культури, як творчість поетів «Празької школи», їхніми життєвими і творчими долями, головними тематичними напрямками їхньої поезії, складниками та особливостями поетичного світу;

– **«Українська драматургія II половини XIX – початку XX ст.»** (авт. Л. В. Куценко) – розрахований на вивчення в 10-му класі протягом року (1 год. на тиждень) та покликаний глибше ознайомити школярів із вершинними здобутками національної драматургії часів її найбільшого розквіту, пов'язаних із діяльністю представників «театру корифеїв», особливостями змісту та форми їхніх творів;

– **«Українська література постмодерну»** (авт. В. М. Москальчук) – пропонується для вивчення протягом двох років (10-11 класи) і розрахований на 35 год. за рік (1 год. на тиждень), знайомитиме

старшокласників із сучасним українським письменством (від 70-х років до сьогодні), світоглядними, художніми та стильовими орієнтирами літераторів нашого часу, специфікою постмодерного світосприйняття, специфікою змісту та форми його виявів, прищеплюватиме вміння аналізувати літературні явища цього періоду із застосуванням найновіших методик.

Деякі факультативні курси та спецкурси мають повне навчально-методичне забезпечення (див., наприклад: Невінчана Н. В. Теорія літератури в школі: У двох частинах. – К. : Ред. загальнопед. газ., 2004.). Деякі програми забезпечуються також науковою літературою та посібниками хрестоматійного типу. Наприклад, учителі, які працюватимуть за програмами факультативних курсів з українського фольклору, підготовленими М. К. Дмитренком, Г. К. Дмитренко та Ю. М. Шутенко, зможуть використати монографії їхніх авторів (Дмитренко М. К. Українська фольклористика: історія, теорія, практика. – К. : Ред. часоп. «Народознавство», 2001. – 576 с.; Дмитренко М. К. Українська фольклористика II половини XIX ст. – К. : Сталь, 2004. – 384 с. та ін.) та впорядковані ними фольклорні збірки (Українські приказки та прислів'я. – К., 2000; Анекдоти про сімейне життя. – К., 2002; Народні байки. – К., 2003; Народні загадки. – К., 2001; Українські народні казки. – К., 2004; Ігрові веснянки. – К., 2005; Народний сонник. – К., 2005 та ін.). Для більшості факультативних і спеціальних курсів навчально-методичне забезпечення розробляється й готується до друку, оскільки тільки з належним супроводом вивчення того чи іншого факультативного курсу буде ефективним, а працю вчителя й учня буде поставлено на високому рівні.

*** параграф було підготовлено з В. Л. Федоренком**

Стандарти літературної освіти та модель читацької компетентності в умовах профільного навчання

Усебічний розвиток особистості української дитини, вимоги до освіченості учнів і випускників основної і старшої школи, гарантії держави у їх досягненні визначаються Державним стандартом базової і повної середньої освіти. Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів у Державному стандарті подано за галузевим принципом у семи освітніх галузях: мови і літератури; суспільствознавство, естетична культура, математика, природознавство, здоров'я і фізична культура, технології; і затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 14.01.2004 р. № 24 [1].

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

Освітня галузь «Мови і літератури» складається з мовного і літературного компонентів, кожен із яких має свої складові, ті ж у свою чергу містять кілька наскрізних змістових ліній. Метою їх є формування комунікативної і літературної компетенції учнів загальноосвітніх навчальних закладів, що базуються на знаннях, уміннях пізнавального і творчого типу, соціальних навичках, світоглядних переконаннях [1]. Літературний компонент уключає такі: аксіологічну, літературознавчу та культурологічну. Ці змістові лінії формують літературну компетенцію школярів.

Маємо для себе з'ясувати ті протиріччя, які, мабуть, виникали під час підготовки Державного стандарту взагалі й літературного компоненту зокрема, та визначитися як діяти в їх реалізації, зважаючи на специфіку предмета літератури як мистецтва слова, «красного письменства» та профільне спрямування старшої школи.

Державний стандарт базової і повної середньої освіти як проект [2] змістовими лініями літературної освіти передбачав літературознавчу, культурологічну й порівняльну. Заявлена аксіологічна складова знайшла своє відображення в контексті культурологічної. В основній школі це означено досить прозоро: «... визначати національні, конкретно-історичні та загальнолюдські цінності творів різних національних культур, ...» [2, с. 10], що не скажеш про старшу школу [2, с. 13]. Доцільність виокремлення власне аксіологічної змістової лінії є очевидною. Аргументації нами наведені будуть далі. Виникає питання щодо доцільності введення/залишення порівняльної лінії. Якщо компаративні зв'язки для основної школи не є настільки актуальними, хоча можливими й необхідними, то для старшої школи – одними із засадничих. Власне культурологічна й порівняльна лінії у сув'язі забезпечать старшокласникам розуміння місця вітчизняної літератури у європейській, уявлення про різні прояви і форми національної культури й літератури у світовому вимірі. Не випадково вперше авторами класичної програми з літератури Н. Волошиною, О. Бандурою були введені міжпредметні зв'язки, а в новій програмі авторського колективу Інституту педагогіки АПН України під редакцією професора Н.Волошиної поглиблено це було до рівня рубрик: «Літературні паралелі» і «Мистецькі аналогії». Продовжили цю необхідну тенденцію автори нині чинної програми з літератури за загальною редакцією Р. Мовчан, подавши додатки: «Мистецький контекст» і «Міжпредметні зв'язки». Отже, назване засвідчує необхідність хоча б у практичній діяльності словесника визначати під час планування літературної освіти школярів порівняльну змістову лінію.

Асиметрія між духовністю і матеріальністю, колонізація засобів масової комунікації творами, які більше культивують жорстокість,

наше прагнення закласти нову систему цінностей для формування духовно-багатої, естетично розвинутої Я-особистості потребує реалізації аксіологічної змістової лінії. Компетентне професійно-фахове вирішення зазначеного компонента вчителями-словесниками сьогодні важко уявляється і в методиці недостатньо описано. Важливо в цій ситуації уникати однозначності в оцінках і в потрактуванні змальованих уявних картин дійсності в художньому творі, представлених персонажів, образів, появи в літературно-мистецькому процесі тої чи іншої особистості, яка світ змальовує не тільки в реалістичному вимірі. Якщо учень-читач/глядач/слухач стоятиме перед вибором: вартісне-примітивне, прекрасне-потворне і т. ін., а вчитель сприятиме виборові чи/ї побудові дитиною власної системи цінностей відповідно до її нинішнього естетичного розвитку, то є певні гарантії формування розвинутої Я-особистості, яка житиме за тим стандартом, що сама спрогнозувала і нестиме відповідальність за зроблений вибір самостійно, не звинувачуючи нікого, що їй таку модель поведінки чи життя «нав'язали». Часто під час аналізу художнього твору, на жаль, і сьогодні з вуст вчителя можна почути запитання: «Як ставиться герой до бабусі? Як ми повинні ставитися до людей похилого віку?» Не думаю, що колись хтось сказав чи скаже: їх треба не любити, не поважати чи природу треба знищувати (якщо про це літературний твір). І ніякі посилання на партійні документи тощо не впливатимуть на виховання-формування людини, якщо її не ставити в ситуацію вибору, побудови власної системи цінностей, моделі свого нинішнього чи майбутнього життя. Наприклад, важко уявити, що під час вивчення високохудожньої сюрреалістичної новели Ю. Яновського «В листопаді», де ліричний герой-митець моделює в своїй уяві образ дівчини, яку шукав усе своє життя, вчитель традиційно запитає юнаків: «Який образ дівчини вам найбільше сподобався і чому?». Традиційна одновекторність реалізації виховної мети тільки шкодить. Адже сам автор ставить читача в ситуацію своєчасного вибору: хто вона буде – «дівчина-сніп», «дівчина-годинник», «дівчина-синя-посмішка»? Кожен знайде ту, яка відповідатиме його естетичним критеріям, тій системі цінностей, яку вони, молоді люди, вибудують і сповідуватимуть як майбутні наречені чи сім'янини. Головне, може застерегти словесник старшокласників, щоб це було об'єктивно і незапізно, щоб не прийшлося в «осінній період людського життя» повторити слова ліричного героя: «... часто легше буває прострелити копіюку, ніж цілувати дівчину».

Ще про один аспект у професійно-фаховій діяльності вчитель літератури не повинен забувати – комунікативно-мовленнєва компетентність читача. Результат читацької діяльності школяра – це здатність побудувати усне чи писемне мовлення у відповідності до жанрово-

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

стильової манери письма автора. Тоді школяреві стає зрозуміло, для чого він вивчав літературні жанри, роди, стилі. Що його читання (і напам'ять також) засвідчує його ж естетичний рівень сприймання і розуміння ідеї автора, закладену в художньому творі. Традиційною у свідомості та діях словесників залишається позиція, що завершення вивчення художнього твору має закінчитися написанням твору-роздуму. Коли це було, можливо, виправданою нормою, тому і спрацьовувало. Компетентнісний підхід і до професійно-фахової діяльності вчителя-словесника й школяра вимагає багатоаспектності у формуванні читацьких умінь і навиків. Вінцем одного з таких навиків є здатність учня підготувати творчу роботу (не тільки твір-роздум), яка буде враховувати і розкривати манеру письма митця чи створити власний оригінальний текст, зрозумівши задум, ідею автора. Але за будь-яких обставин, була чітка система уроків розвитку зв'язного мовлення, виразного читання, позакласного читання, літератури рідного краю (по 2 години кожного виду щочверті, на рік – по 8 годин), закладені ще авторами програми Н. Волошиною, О. Бандурою. Цей позитив, на жаль, сьогодні не збережено в нині чинній програмі.

У багатовимірний і неоднозначний час цього недостатньо. Учителю мови закладає основу, формуючи в учнів здатність складати/писати тексти відповідно до типу мовлення: розповідь, опис, роздум. Учителю же літератури, не ігноруючи це і маючи такий міцний фундамент, вибудовує довершений художній твір в інтерпретації читача. Для цього пропонує за вибором учня скласти оповідання, новелу чи розробити проспект повісті; підготувати розв'язку до повісті І. С. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», зважаючи на реалії XXI століття; чи вже до названої повісті підготувати дві-три яви, які б могли стати матеріалом для постановки на сцені шкільним театром. Або картину життя, описану автором чи з реально побаченого/пережитого самим школярем, передати в «епосі, ліриці, драмі». Тоді учневі стає зрозуміло, що одне і теж можна по-різному передати і по-різному сприйняти. Все залежить від рівня підготовки учня-читача. Якщо комусь і не вдається підготувати такого формату роботи, то він напише традиційний твір-роздум за неоднозначно сформульованою темою.

Це стосується й такого виду читацької діяльності як виразне читання/розказування художніх творів. За будь-якого варіанту, ми повинні сприяти тому, що кожен може бути автором свого довершеного тексту в залежності від рівня літературного розвитку на сьогодні. Тому й завдання мають передбачати варіанти вибору, хоча б на чотирьох рівнях. Орієнтиром у формульованні системи завдань, запитань, тем, оцінювання читацьких умінь могла б слугувати вибудована/задана траєкторія літературного розвитку учня-читача. Таке розуміння позиції, проде-

монстроване нами, включає модель гіпотетично ідеального випускника-читача, яка проектувалася за положеннями, які запропонували у свій час Т. Гілберт (США), М. Бахтін (Росія), П. Білоус, Н. Пастушенко (Україна), і може мати такий вигляд: *учень-читач, учень-дослідник, учень-критик, учень-літературознавець*, а надзавдання – формування **інтелігентного читача**. Наприклад, реалізація комунікативно-мовленнєвої змістової лінії передбачає забезпечення «виконавської діяльності» школярів – читання творів напам'ять (і не тільки). Відповідно до описаної вище моделі (й поданої у додатку) можна вибудувати конструкт оцінювання такої читацької діяльності, узгодивши її з 12-бальною системою, за такими рівнями: *кваліфіковане читання – виразне читання – майстерне читання – художнє читання АБО: читання – кваліфіковане читання – виразне читання – художнє читання*. Тим самим ми означили ті компетентності й компетенції читача, якими він має оволодіти у своїй читацькій діяльності.

Вищевикладене дає нам підстави стверджувати про можливість учителя літератури самостійно вибудовувати практичну професійно-фахову діяльність та зміст літературної освіти школярів за одним із варіантів набору змістових ліній, що враховує їх наявність і у Державних стандартах, і потребою практичного втілення під час співпраці учня-читача й учителя-словесника:

І варіант змістових ліній: аксіологічна, літературознавча, культурологічна;

II варіант: аксіологічна лінія, літературознавча лінія, культурологічно-порівняльна лінія, комунікативно-мовленнєва лінія, організаційно-діяльнісна лінія.

Регулятивом діяльності суб'єктів навчального процесу є Концепція літературної освіти, Державні стандарти, Державні програми з літератури та рекомендації Міністерства освіти і науки України [1].

Для реалізації аксіологічної й культурологічної ліній літературного розвитку читача під час моделювання життєвої ситуації або здійснення життєвого вибору слід спиратись на моральні традиції українського народу: співчуття, толерантність, поміркованість, виваженість, бажання допомогти, милосердя, колективізм, совісність.

Забезпечення порівняльної (компаративної) змістової лінії передбачає, щоб учитель чітко визначив перелік текстів для зіставлення, уклав його список для учнів і заздалегідь довів до їх відома, відібрав уривки, фрагменти текстів, змодельовав систему різноваріативних запитань і завдань для сприйняття, усвідомлення та осмислення відібраного матеріалу. Зоровий і слуховий ряди літературно-мистецьких творів, які будуть використані під час порівняльної діяльності, мають бути в дозованому

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

форматі представлені читачеві й продемонстровані на високому естетичному й технічному рівні, з урахуванням санітарно-гігієнічних вимог. Сьогодні цьому слугують Інтернет, інформаційні технології, використання комп'ютерної техніки, презентаційних слайдів і т. ін.

Комунікативно-мовленнєва змістова лінія словесником може бути зреалізована за умови, коли кожен із підвидів (розвиток мовлення; виразне читання) буде спланований і представлений як варіативна програма з розвитку зв'язного мовлення в особистісно зорієнтованому просторі з урахуванням рівнів реакції на літературно-мистецьке явище (твір) і навчальних досягнень учнів, типів мовлення та жанрово-стильової манери письма. Така програма включає як класну роботу, так і можливий зміст мовленнєвої діяльності учня вдома самостійно, спільно з членами сім'ї та її оформлення і матеріалізація у продукт співпраці [3].

Окрім необхідності щодо реалізації змістових ліній літературної освіти школярів, учитель-словесник має набути управлінської компетентності. На основі загальної теорії виділяються чотири етапи управління навчальним процесом:

- подання навчальної інформації;
- організація самостійної роботи;
- встановлення зворотного зв'язку;
- індивідуальне навчання за результатами перевірки.

Подання навчальної інформації

Діяльність учнів на першому етапі – уміння конспектувати лекцію, виділяти ключові питання теми. Бажано подавати матеріал у вигляді опорних схем, причому вчителем озвучуються лише основні питання, частково матеріал виноситься на самостійне опрацювання. Словесник може запропонувати старшокласникам опорний матеріал, в якому видруковано план, базові поняття, розмістити таблицю, яку використовуємо в динаміці, тобто деякі колонки вже заповнені, інші – потребують доповнення чи під час подальшого прослуховування, чи опрацьовуючи матеріал із додаткових джерел самостійно тощо. Але необхідно давати інструкцію щодо самостійної діяльності, вказувати джерела інформації.

Під час навчання виділяються такі основні ланки процесу засвоєння:

- отримання інформації;
- переробка, осмислення інформації;
- запам'ятовування та збереження отриманої інформації;
- формування життєвої компетенції (застосування знань на практиці).

Організація самостійної роботи учнів

Для організації самостійної роботи рекомендується навчити учня створювати опорний конспект лекції, конспектувати навчальну та довідкову літературу. Одним із елементів аргументації самостійної роботи є постановка проблемного питання, робота над розв'язанням літературно-мистецької, життєвої або моральної колізії. Можна зберегти традиційне ведення читацького щоденника старшокласника, але формат задати довільний. Хай кожен із учнів-читачів запропонує свій варіант (для філологічного напрямку). Учні інших профілів можуть вести зошит із літератури, де робити записи таким чином, щоб засвідчити свій літературний ріст.

Організуючим чинником фасилітативного (партнерського) формату регуляції співпраці «учень-читач – учитель-словесник» є «Програма читацької діяльності та вивчення літературної теми», яка включає: 1) назву літературної теми; 2) основні твори для читання; 3) базові теоретико-літературні поняття; 4) твори для вивчення (розказування) напам'ять; 5) твори для позакласного читання; 6) твори з літератури рідного краю; 7) обов'язкові роботи з розвитку зв'язного мовлення; 8) поточна та підсумкова атестація (оцінювання, критерії, зразки); 9) очікувані (гарантовані, плановані) результати; 10) література для опрацювання. Така Програма для учня-читача складається на чверть, пропонується в останній день попередньої чверті, тому зазначаємо семестр, хронологічні рамки фіксованого протікання навчального процесу тощо [8].

Встановлення зворотного зв'язку

Необхідно контролювати навчально-пізнавальну діяльність учня, спрямовану на формування життєвої і професійної компетенції. Головна функція контролю – корекція навчально-пізнавальної і читацької діяльності учнів. Для організації контролю слід керуватись вимогами тематичної атестації літературних здобутків читачів-учнів, гіпотетично ідеальною моделлю випускника-читача. Важливо з'ясувати, чи всі компоненти програмового матеріалу засвоєні, якого рівня опанування літературно-мистецького матеріалу досягнуто. Крім того, слід пам'ятати, що завдання мають стимулювати пізнавальну діяльність учнів, спонукати до висловлення власної думки, власного ставлення, бажання формувати своє майбутнє професійне Я, бути толерантною особистістю, здатною знайти й утвердити «себе-у-світі». Необхідно точно визначати мету контролю, своєчасно заповнювати прогалини в знаннях учнів, формувати літературно-мистецькі, майбутні професійні та життєві компетенції учнів.

Індивідуальне навчання за результатами перевірки

Деяка частина учнів не засвоює з певних причин ту чи іншу тему. Корекція будується за схемою: консультації, групова робота, компенсувальний тренінг, колоквиум, додатковий залік. Зрозуміло, що такий формат можливий лише в другій половині дня, у позанавчальний час за таких умов: виділення годин із варіативної складової базового навчального плану, які будуть спрямовані на забезпечення індивідуальної орієнтованості змісту освіти для тих учнів, які з тої чи іншої причини не змогли зреалізувати свої потенційні літературно-мистецькі можливості під час класно-урочного часу або за додаткові платні послуги у відповідності до нормативно-правових документів.

Модель системи цілей і діагностичних здатностей у літературно-мистецькому просторі може мати такий вигляд:

I. Рецептивно-продуктивний рівень

1. *Розпізнавання*: виявлення знань щодо фактів із життя письменника, літературного персонажа, здатності визначати автора художнього твору, приналежності дійових осіб до того чи іншого художнього твору; розуміння сюжету (фабули) твору, теоретико-літературних понять.

2. *Відтворення*: виявляти розуміння фактів, пов'язаних із життям і творчістю письменника, системи змодельованих подій, персонажів художнього твору; здатність передавати події, що відбуваються у творі, передавати (розповідати) зміст епізодів, подій, зміст художнього твору в цілому; користуватися різними видами переказування (стисле, вибіркоче, детальне); розкривати, з'ясовувати зміст теоретико-літературних понять.

3. *Конструювання*: виявляти здатність учнів будувати тексти у згорнутому та поширеному варіантах, стисло й повно давати відповіді на питання; встановлювати і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між особистістю письменника й соціальними явищами, його біографією і творчістю, між подіями в художньому творі, між темою твору й культурологічним контекстом епохи, в яку він був написаний; характеризувати літературний процес, творчість письменника(-ів), героїв художнього твору(-ів); аналізувати й інтерпретувати художній твір, образи (за зразком, алгоритмом, у стандартних і нових ситуаціях), застосовуючи теоретико-літературний інструментарій; аргументувати свої враження від прочитаного й аргументувати своє твердження, урахувавши жанрово-стильову манеру письма художника слова, композиційну особливість твору, свій життєвий і читацький досвід, щоб пізнати Я-себе-соціум.

II. Оригінально-позиційний рівень

4. *Творення*: виявляти здатність учня-читача в оцінюванні художньо-мистецької вартісності твору, особистості письменника, його творчості,

літератури взагалі на інтелектуально-емоційному та аналітичному рівнях, у власному культурологічному контексті; вміння до продовження задуму письменника чи підготовки авторського тексту з урахуванням жанрово-стильової манери письма митця, культурно-історичних умов, у яких писався твір, логіки подій, обставин життя і творчості автора; створювати власний художній текст, вибудовуючи систему подій, художніх образів зі своєю, індивідуальною інтерпретацією.

Реалізація системи цілей і діагностування здатностей учня-читача відбувається у два етапи: протягом одного уроку виявляється навченість учнів на рецептивно-продуктивному рівні, другий, оригінально-позиційний, виявлений може бути на уроці розвитку комунікативно-мовленнєвої діяльності (написання творчих робіт, виразне (художнє) читання літературних текстів тощо). Сума одержаних балів за рівні ділиться на два. Виставлений бал є результатом тематичного оцінювання знань і рівня навченості учня-читача. Другий варіант – урахування трьох складових: знання літературного матеріалу на рецептивно-продуктивному рівні, уміння складати власні тексти на оригінально-позиційному та здатність учня-читача відтворювати вивчений художній твір напам'ять засобами виразності. Тоді сума балів, які одержав учень, ділиться на три.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.
2. Ільченко В. Р., Гуз К. Ж. Освітня програма «Довкілля»: Концептуальні засади інтеграції змісту природничонаукової освіти. – Київ; Полтава, 1999. – С. 14–16.
3. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь : [для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений]. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 176 с.
4. Короткий енциклопедичний словник зарубіжних педагогічних термінів / [за ред.: І. Г. Тараненко, Б. Ф. Мельниченка, Г. В. Степенко]. – К. : ІСДО, 1995. – 68 с.
5. Полонский В. М. Научно-педагогическая информация : [словарь-справочник]. – М. : Новая школа, 1995.– 256 с.
6. Професійна освіта: Словник : навч. посібник / [уклад. С. У. Гончаренко [та ін.] ; за ред. Н. Г. Ничкало]. – К. : Вища школа, 2000.– 380 с.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики : навч. посібник / [кол. авторів за ред. М. Пентилюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 149 с.

Стратегії літературної освіти школярів у системі профільного навчання

8. Тройніцька С. Використання міжпредметних зв'язків у навчально-виховному процесі сучасної школи / С. Тройніцька // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 3. – С. 43–47.

9. Цофнас А. Ю. Теория систем и теория познания. – Одесса : Астро Принт, 1999. – С. 68.

10. Шуляр В. Інтеграція змісту освіти і конструкторсько-технологічна діяльність учителя літератури / В. І. Шуляр // Імідж сучасного педагога. – 2002. – № 2. – С. 38–39.